

Herolden

Marts 2008

Årgang 12 Nummer 1

Foto af Martin Holm

Udgivet af: Vennekredsen

Bornholms Middelaldercenter
Stangevej 1.
3760 Gudhjem.

Tlf. 56 49 83 19

Info@bornholmsmiddelaldercenter.dk
www.bornholmsmiddelaldercenter.dk

Redaktion:

Pia Girotti	56 49 83 63
Bjørn Ørding-Thomsen	56 47 01 12
Ole Boyer Pedersen	56 49 81 41

Ansvarshavende:
Niels Erik Rasmusen 56 49 83 19

Indlæg til Herolden:

herolden@bornholmsmiddelaldercenter.dk

Indhold

- 3 Nyt fra centret
- 5 Modediller gennem tiderne
- 9 Rosenkransen
- 12 Middelalderdragter fra Norge
- 17 Rensning og smedning af myremalmsjern
- 20 Middelalder-kanon
- 22 Spedalske i middelalderen
- 25 At farve rødt med svampe
- 28 Plukkerier
- 30 Nyt fra lavene

Herolden udkommer 4 gange om året.
1/3, 1/6, 1/9 og 1/12
Deadline den 15. i måneden før
udgivelsen.
Oplag ca. 350

Reaktion på forespørgsel.

I foregående nr. af Herolden eftersøgte redaktionen kommentarer og kritik. Det har ikke været noget stort arbejde at sortere dem, da vi kun har modtaget 1 e-mail og et par mundtlige roser.

Den ene e-mail påpegede en for dårlig korekturlæsning, der kunne spare os for ærgerlige fejl. Som f.eks. at kalde folk ved et forkert navn, som jo er en dødssynd. Kritikken rammer lige i plet,

og vi ved godt, det er en gammel uvane ikke at få givet sig tid til en ordentlig korrektur. Det giver sig selv, at det er alles ansvar at levere artikler til tiden for, er vi pressede i den sidste fase af opsætningen, smutter der nemt noget med som burde være opdaget. Derfor undskyld Tot.

Vi prøver at gøre det bedre, for at kunne levere et læseværdigt blad til medlemmerne.

Med venlig hilsen, Redaktionen

Nyt fra centret

Af Niller

Sommerens Temauger

Så er vi så småt begyndt at kunne ane starten på den kommende sæson. Der er blevet arbejdet intenst med de mange nye temaer - men nu er vi kommet så langt, at de fleste aftaler er i hus – og det ser meget spændende ud.

www.bornholmsmiddelaldercenter.dk

Uge 27 Ridderturneringen

Frilanserne fra Norge bliver omdrejningspunkt i denne uge – en spændende gruppe, der kan alt, hvad man forventer af en riddergruppe. I ugen vil der også være musik og enkelte boder.

Ideen med denne uge er også at prøve at lave en ”middelalderuge”, hvor det er samværet, der har den højeste prioritet – således forstået at alle, der har lyst til at komme og leve i middelalderen, slå en lejr op, opstille en handelsbod eller komme som frivillig, er hjertelig velkomne. Forskellen på turneringsugen og middelaldermarkedet er i virkeligheden den, at der i turneringsugen ikke ydes nogen service fra centrets side... så enhver må klare sit. Men vi stiller naturligvis bad, toilet og campingareal frit til rådighed. Vi håber at kunne skabe et ”rum”, hvor det er lysten til at være sammen i middelalderen, der driver værket.

Uge 28 Får og uld

Her har vi lavet en aftale med nogle meget dygtige uldfolk fra ”Historisch Openluch Museum” fra Eindhoven i

Holland til at komme og vise viden og kunnen. Fåreavlerforeningen på Bornholm og fåreavlere i Sverige har vist deres interesse – og der er ved at blive indgået aftaler med en lang række fåre-freaks, der hver i sær bidrager med afholdelse af workshops, foredrag og praktiske værksteder. Det er meningen, at vi skal nå op på et meget højt fagligt niveau, - og at temaugen på sigt vil komme til at tiltrække fårefolk og historiske formidlere fra hele norden.

Uge 29 Middelaldermarkedet

Planlægningen er meget langt fremme - og bliver stort set på samme måde, som vi alle kender det fra de tidligere år. En af de store ændringer i 2008 vil være, at der ikke er storm på stormandsgården. Det er vores erfaring igennem flere år, at den store publikumstilstrømning, der er ved netop denne del, gør, at alt for få kan se, hvad der foregår – og det er meget ærgerligt. Derfor har vi nu taget konsekvensen og laver en større ”forestilling” nedenfor amphi-bakken. Det vil være en Tjekkisk gruppe med soldater og heste, der vil optræde med det mere end 30 min. lange show. På amphi-bakken vil mere end 1500 mennesker kunne få det fulde udbytte af showet. Der vil naturligvis være masser af musik, gøgl, ridderturnering, markedsboder, arbejdende værksteder og meget, meget mere. Stormandsgården vil være beboet af flere af vores dygtige formidlere. Mange middelaldergrupper har tilmeldt sig ugen - og lige nu strømmer tilmeldingerne ind fra de mange

frivillige, som vælger at bruge en uge af deres sommerferie på Bornholms Middelaldercenter.

Uge 30 Dukketeater

Ida Tjalve og Tinka kommer og viser deres altid spændende forestillinger. Ud af naturens materialer fremtrylles de mest fantastiske dukker. Gruppen optræder med dukkerne - men der vil også være mulighed for at deltage i workshops, hvor både Centrets egne formidlere og billedskærere vil deltage. Ideen med denne uge er som med Fåreugen: at skabe et forum for dukkemagere og dukketeater-folk i hele Norden. På sigt er det meningen at udvide kredsen til de baltiske lande – hvor der er en meget lang tradition for dukketeater. I forbindelse med temaugen vil der i Centrets udstillingslokale på Rågelundsgård være en unik udstilling af Mathias Köhler's mange dukker og dukketeatre. Mathias har i en menneskealder beskæftiget sig med dukketeater, og det er glædeligt, at vi i temaugen kan få lov til at udstille alle disse spændende genstande. Mathias vil dagligt være at finde blandt sine dukker – og fortælle om dukker og dukketeatre.

Besøg af Arkitekt Rudolf Rechl

”Bornholms Middelalderunivers” begynder ligeså langsomt at forme sig. Det store projekt, som indeholder en større opgradering af middelaldercentrets oplevelsesdel, bygning af et helt nyt ”Historama” samt etablering af hostel og hotel, - havde d. 22-23. februar besøg af arkitekt Rudolf Rechl. Rudolf skal være med til at skabe det arkitektoniske omkring hostel, hotel og Historama (middelalderekspérimentarium). Efter lange diskussioner om

hvilket udtryk bygningerne skal have, er styregruppen kommet frem til at der bygges moderne, - men med dyb inspiration i den danske middelalder. Rudolf har bygget middelalderinspireret i flere år - og vi ser frem til samarbejdet med ham. Lige nu venter vi så bare på at få nogle konkrete forslag til byggeriet.

Prøv at klikke ind på hans hjemmesider:

www.rudolf-rechl.de

www.hotel-sangabriele.de

Renovering af middelalderpladsen

Efter i 11 år bare at have bygget og bygget uden egentlig at have vedligeholdt, er tiden nu inde til at sætte gang i denne del. Der er rigtig mange ting, der trænger til en kærlig hånd, hvorfor centrets bestyrelse har ansat tømrer og billedskærer Nikolaj Itenov som renoveringshåndværker. I første omgang er han gået i gang med at lægge nye tage på de 3 bulhuse i middelalderbebyggelsen. Farverhuset og Pottemagerhuset har allerede fået nyt tag - så nu er turen kommet til Gildehuset. I den seneste storm var der en del af palisaden, der lagde sig ned – så her forestår også et stort stykke arbejde med at få det hele til at tage sig ordentligt ud til den kommende sæson. Nikolaj fungerer i sommerhalvåret som historisk formidler.

Hilsen Niller

Modediller gennem tiderne

Af Jette Overlund

1. Søndag i fasten d. 10. februar anno 2008, medens vintergækker og erantis står og lyser på den grønne grønne bred af Præstabækkinj, mødtes en snes mennesker fra vennekedsen på BMC i de lyse mødelokaler på Raagelundsgård, for at finde ud af, hvad der gemmer sig i og under tøjet på middelaldermennesket.

Vi har alle stået med dragtovervejelser, og denne eftermiddag kunne vi få svaret på nogle af vore spørgsmål.

Systuen på BMC har igennem årene indsamlet viden og udviklet dragtmodeller, der er en væsentlig del af BMC's succes og til stor glæde og praktisk anvendelse for os aktører og de gæster, vi har igennem året. Tøjlageret på Centeret indeholder alt lige fra 200 bonde-børnedragter over de spedalskes skidne klude, skarp-retterens mørke strudel, bispens dragt og dragter til stormand og frue. Igennem årene har diskussionerne omkring hovedlin, kappernes længde og indfarvning af stoffer bølget frem og tilbage.

Cand. Mag. Camilla Luise Dahl (C.L.D.), uddannet dragthistoriker fra Københavns Universitet, ville gerne berige os med beretninger om underbeklædningen i middelalderen.

Fra inderst til yderst.

Undertøj som vi kender det i dag; minimalistiske bomulds strenge eller silkeagtigt kunststof er af nyere dato. I

middelalderen brugte man lag på lag af tøj, af praktiske grunde eller for at angive sin status i verdenen. Hørte du til de velstillede, kunne du tillade dig at have flere lag tøj på, enten uld på uld eller lærred (hørlærred) skiftevis med uld. De inderste kjortler (M/K dragter) var samtidigt nattøj. Lin-klæder betegnede både sengetøj og undertøj. Igennem eksempler fra kalkmalerier og kalenderbøger viser C.L.D. os, hvordan moden ændrer sig igennem tiderne.

De inderste klæder

Klædedragten var sæsonbetonet på den måde, at man om vinteren havde lag på lag på lag, hvor man om sommeren klarede sig med tynde kjortler på den bare krop.

Camilla fremhævede, at kalkmalerierne ikke gengiver et troværdigt billede af almindelige middelaldermenneskers dragter, da maleren er bundet af sin religiøse opgave, men alligevel kan vi

se antydningen af dragtbrug, når der på kirke-væggene er gengivet syndere og opstandne, der er klædt af til skindet og kun lige netop har underklædning på. De stakkels let påklædte mennesker bærer kropsnære broger, meget lig nutidens boksershorts; både med lange og korte ben.

I kalenderbøgerne, hvor årets gang beskrives v.h.j.a. bondens arbejde, er bønderne afbilledet i bar overkrop, og vi ser kvinder med tynde smalle sommer-kjortler, der ikke forhindrer brystets udgang, eller en fransk kvinde med to lag tøj, sandsynligvis underbeklædning i lærred og kjole i uld.

De inderste klæder kunne for en kvinde se sådan ud: hovedtøj/hat, net, særk og kort hose evt. med hosebånd eller strømpe (nålebundet).

For manden var det: nathue/hat, skjorte, broger, korte eller lange (det kom an på modens krav) og strømper, enten som indesko eller som tyk sok i støvlen.

Her i norden brugte vi lange ærmer til kjortlerne, der kunne være brede eller smalle. En ærmeløs trøje til mænd udviklede sig til en pelsforet dragtdel, man kunne binde hoserne fast på.

Netteldug

Camilla mener, at brugen af brændenælde-stof sandsynligvis er glemt i middelalderen. Der kan gemme sig nældestof under betegnelse lærred, når den nævnes i skriftlige kilder, man har blot ikke bekymret sig om at præcisere hvilken slags hør, nælde eller blår, det drejede sig om.

Klæder til hverdag og fest

Man havde gangklæder og kirkeklæder og rejseklæder, sandsynligvis korte kapper til daglig brug og store pelsforede kapper/tæpper til rejsebrug.

Et norsk gravfund viser, hvordan dragterne blev båret lag på lag, store halsudskæringer med løbegang, åbent vævede kjortler med spor af en fersk rødlig farvning og røde handsker! Fundet er gjort i kirkegulvet, og de påklædte lig er sandsynligvis piger.

Camilla mener, at det at lade sit tøj farve, er et udtryk for overskud. Landbofamilierne, som jo var mere end 80% af den samlede befolkning, havde ikke tid og økonomi til at beskæftige sig med at farve deres eget tøj. Derimod kunne de overordnede gejstlige og stormands-familierne bevise deres overlegenhed ved at iklæde sig prangende, farvede vævninger i lærred, klæde og silkestoffer.

I klostrene havde man dress-code; naturfarvet uld inderst og yderst, og alt efter hvilken orden man tilhørte, mørke eller lyse klæder ovenover. Klostrene producerede pragttekstiler til bisper og paver; broderier og silkebånd (lister). Klædestoffer og lærredsstoffer blev af de troende brugt som betaling ved tiende til kirken.

Købmænd og perlestikkere

I formidlingen på BMC forklarer vi omkring Hansestædernes handelsruter, at (uld) klæde er en vigtig handelsvare; byernes udvikling giver flere mennesker adgang til disse varer, mens det ude på landet stadig var vævekællingerne, der sled med markarbejde, hegle, karte, rokkehoved og vævene. Disse kvinder kunne rejse rundt med deres fag og handle med materialerne.

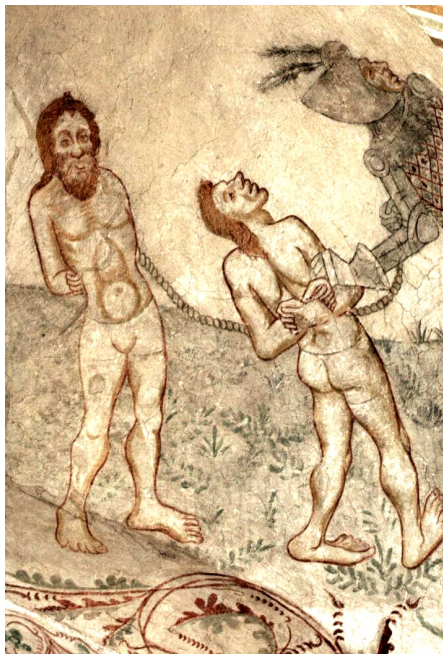
Ved hofferne, fortæller Camilla, kunne der ligefrem være særlige silke- og klæde-handlere, der handlede sig frem til de fineste stoffer fra Flandern, perler fra Asien og metaltråde fra Mellem-østen. En skræddermester/mesterinde? kunne virke som designer og lede en systues arbejde med perlebroderier,

fine vævninger, silke- og lærredsstoffer efter de nyeste strømninger fra Reimes, Köln eller Polen.

Skaktern og pling pling

Ligesom vi kender det fra nutidens modeskift, gentog moden sig selv med x interval. Lever du længe nok, indhenter moden dig! En designer genopdagede måske et element fra Uppland eller Polen (hvor moden ikke skiftede så hurtigt) og kunne så dupere sine konkurrenter i Burgund, Roma eller Nürnberg med ”nyt” snit.

Holder man af pling pling (også kaldet tingel-tangel), kan man se eksempler på modeluner i senmiddelalderen, som de har overlevet i de klædninger, som man har givet helgenfigurerne i den katolske kirke. Her kan man se

klædninger med metaltråd, slebne glassten og penninge-stykker. Der findes desuden optegnelser af overklassens vilde mode: skaktern i sølv og lyserød, eller orange, lyseblå og rød, og disse tyske modediller forsøgte konger og paver forgæves at neddæmpe og forbyde.

Nathuer

Hoveddug, huer og hatte er et kapitel for sig, som Camilla har skrevet om i

sin forskning. Kvinden kunne have et bånd eller net inde under hovedlinet, som hun kunne fæstne sløret på. Dette kunne være nålebundet eller sprang. En hat er i middelalderen en hovedbeklædning - ikke nødvendigvis med skygge men som en hue eller kyse.

3 farve reglen

Da Camilla havde afsluttet sit foredrag forsøgte vi at få gang i kaffemaskinerne, og derefter var spørgelysten stor; vi kom omkring farvning/blegning af hør med eller uden svampe, længden på kvinders strudler, svøbelsesbørn, børn der bæres i slynger, snabelsko igennem tiderne (kendes fra 1200 populært igen i 1300- og 1400-tallet), skøn-farvede eller slet-farvede kiler, nålebundne sokker og hvordan 2-farve reglen bliver til 3-farve reglen på BMC.

Tænk, sikke meget vi vidste om linklæder, da vi mødtes og snakkede sammen; mon vi ser spraglede landbofolk til sommer?

Vil du vide mere:

Camilla Luise Dahl, **Hvad hed tøjet; Dragtbetegnelser fra 1380-1420**, ses på www.middelaldercentret.dk/pdf/hvadhedtojet.pdf

ØSTERLARS SAVVÆRK

Hans-Henrik Kofoed

Stavsdalvej 21 · 3760 Gudhjem · Tlf. 56 49 80 19

Fax. 56 49 80 47

Rosenkransen

Af Bjørn Ørding-Thomsen

Begyndelsen

De første munke havde som hovedopgaveopgave at lovprise Gud og bede. Det startede i Østeuropa allerede i 300-tallet, hvor munkene hver dag skulle recitere eller synge alle Davids 150 salmer. For at holde regnskab med dette brugte mange en pose med 150 småsten, nødder, bønner eller lignende. Senere benyttedes et stykke reb med 150 knuder - og det var begyndelsen på rosenkransen. På vores breddegrader kendes dette fra 800-tallets Irland, hvorfra det bredte sig med den irske missionering - og dermed også til Danmark.

Folk, der boede tæt på klostrene, blev betagede af dette - men da de ikke kunne læse og ikke kunne latin,

havde de ingen muligheder for at fremsige Davids salmer - derfor kunne de i stedet fremsige 150 Fader Vor (lat. Pater Noster). De fik derfor også brug for en form for rosenkrans.

I starten af middelalderen blev bønnen, Ave Maria, meget udbredt, og rosenkransen blev derfor knyttet til 150 fremsigelser af Ave Maria

Navnet, rosenkrans (lat. rosarium, der betyder rosenhave), stammer fra en gammel myte.

Middelalderen

I løbet af middelalderen blev bønnen, Ave Maria, populær - og da denne bøn op til midten af 1300-tallet var meget kort, blev det efterhånden denne bøn, der blev bedt med rosenkransen.

Myte

En rejsende munk gjorde holdt for at hvile og bede. Nogle forbipasserende røvere så ham og besluttede at overfalde ham. Men Jomfru Maria viste sig (dog ikke så munken så det), og hvert Ave Maria, der udgik fra munkens læber, blev til en rose, som Jomfru Maria samlede op og flettede til en blomsterkrans omkring sit hoved. Selvfølgelig blev røverne dybt berørte af dette og lod munken være i fred.

Herfra stammer forbindelsen mellem Ave Maria og rosen(kransen) samt traditionen med at bære rosenkransen omkring hovedet.

Ave Maria

I starten af middelalderen bestod et Ave Maria kun af ærkeengelsens hilsen ved Mariae bebudelse (Lukas 1, 28) - på latin: Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum - eller på dansk: Hil dig Maria, fuld af nåde, Herren være med dig.

I starten af 1200-tallet begyndte man at tilføje Elisabeths hilsen (Elisabeth var mor til Johannes Døberen og kusine til Maria - Lukas 1, 42) - på latin: Benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui, Jesus - eller på dansk: Velsignet er du blandt kvinder, og velsignet er dit livs frugt, Jesus.

Endelig tilføjede man (fransiskanerne ?) den sidste del i 1568 - denne gang ikke et bibelcitater. På latin: Sancta Maria, mater dei, ora pro nobis peccatoribus nunc et in hora mortis nostrae - eller på dansk: Hellige Maria, Guds moder, bed for os syndere nu og i vores dødstime.

Samtidig blev rosenkransen udviklet. For det første blev materialerne ofte mere kostbare. Selv om snoren kunne være en krans af simpelt garn (f.eks. hør eller uld) eller læder, så gik der prestige i at have en fin (og kostbar) rosenkrans, så snoren var ofte rød silke - eller hvis det skulle være meget fornemt: en kæde af ædelt metal.

Nødder og bønner blev erstattet med forskellige former for forarbejdede perler - de simpleste var runde udsmykkede perler af træ eller ben, mens finere rosenkranser havde perler, der kunne være fint udskåret træ, ben eller horn - eller perler af koral, rav, ædelstene eller ædle metaller.

Rosenkransen var befolkningens primære smykke, og havde man kun råd til et enkelt smykke, var det ofte

rosenkransen, der også fik denne funktion (*at signalere velstand*, ville man vel sige i dag). Det gik så vidt, at der sidst i 1200-tallet kom forbud mod prangende rosenkranser hos dominikaner- og augustinermunke.

En rosenkrans med 150 perler er ikke praktisk at bære omkring hovedet, så en rosenkrans med 50 perler (en såkaldt *chaplet*) blev ofte benyttet. Rosenkransen havde ofte en kvast, et kors eller et helgenbillede til at markere start/slut.

Rundt omkring i den katolske verden så man dog også mange andre udformninger af rosenkransen - nogle steder var det en lige snor med perler (altså ikke en krans) - andre steder fik den en helt anden udformning. På de steder og i de tider, hvor man skulle skjule sin tro, kunne det være en fingerring med 10 små knopper (en *dekade-ring*) og en større start/slutknop. Endelig ses der kranser med meget varierende antal perler.

Rosenkransen blev efterhånden opdelt i dekader (med hver 10 små perler) - adskilt med en større perle. Hver af de små perler svarede til et Ave Maria og de større til et Pater Noster. Ved starten af rosenkransen blev der tilføjet en perle, hvortil man skulle fremsige et Gloria, og evt. nogle Pater Noster-perler.

Variationer af rosenkranse

Rosenkransen kendes ikke kun i den kristne verden. Indenfor bl.a. islam, hinduisme og buddhisme møder man også rosenkranse i forskellige former - men alle med samme formål: at vejlede i fremsigelse af bønner eller lovprisninger.

En rosenkrans i Islam (en subha) består af 100 perler i 3 grupper og hver perle repræsenterer et af Guds navne.

En russisk rosenkrans består af 103 perler bundet sammen i 2 parallelle linier som en (Jakobs-)stige.

En Fransiskansk krone, er en rosenkrans fra 1422, der består af 7 dekader, der hver består af én Pater Noster-perle, ti Ave Maria-perler og én Gloria-perle. De 7 dekader repræsenterer Jomfru Marias 7 glæder og sorger.

Den Birgittinske rosenkrans, består af 7 Pater Noster-perler (Jomfru Marias glæder og sorger) og 63 Ave Maria-perler (én for hvert år i hendes liv(?))

Birgitta af Vadstena

Frisko Is Depot Bornholm

**Finlandsvej 7
3700 Rønne
Tlf. 56447007**

FRISKO®

Middelalderdragter fra Norge

Af Camilla Luise Dahl

I år var året hvor den norske arkæolog Marianne Vedeler disputerede med sin doktorafhandling (p.hd.) *Klær og formspråk i norsk middelalder* fra Oslo Universitet.

Vedeler afhandling gennemgår arkæologiske fund af livklædninger fra middelalderens Norge og placerer dem i en dragthistorisk kontekst. Blandt andet gennem at sammenholde bevarede dragtfragmenter med gengivelser af dragt i skulpturer og malede billeder fra samme periode.

Vedeler har benyttet sig af nogle af de nyeste arkæologiske metoder til at undersøge dragterne, c-14-metoden, der gennem at måle kulstofindholdet i et givent materiale, kan placere materialet i en historisk periode. Flere dragtfragmenter har undergået pigment- og farveanalyse, for at kunne fastslå om dragterne oprindeligt var ufarvede og farvede, og i så fald med hvilket farveemne. Et par dragter fra Uvdal i det norske Vestland, befinder sig på påklædte lig, og det har vist sig umuligt at adskille dragterne fra kroppene uden at ødelægge dem. For at kunne studere og fastslå snit og udseende på de enkelte dragttag, har Vedeler benyttet CT-skanning, og det er der kommet særdeles interessante oplysninger ud af.

Fig. 1 viser et påklædt lig fra grav 33 i Uvdal kirke.

En kvindedragt fra Uvdal

Et af de mange fund Marianne Vedeler gennemgår i sin afhandling er et gravfund fra Uvdal kirke på Norges Vestland. I Uvdal fandt man i 1978 en række begravelser fra middelalderen med bevaret dragt- og tekstilmateriale. En fællesgrav i kirken rummede to børn og to unge piger. Studier af skeletterne viser, at børnene døde i en alder af 3-4 og 6-7 år og de unge piger mellem 15-17 år gamle. Ligene i fællesgraven er nummereret grav 29-33. Fællesgraven er dateret til 1300-tallet, nærmere bestemt 1300-tallets anden halvdel.

I grav nr. 31 fandtes den ene unge pige, der havde været omkring 1,70 m høj da hun levede. Hun var iført flere dragter

over hinanden, inderst en særk af lærred og yderst en livklædning (kjortel) i uld, dertil bar hun en hætte og vanter. Livklædningen er af treskaffet uld, som nu fremstår som meleret gråbrun i både trend og islæt, dragten har ikke været farvet. Dragten er plisseret langs livet fra lidt under halsåbningen og omtrent 13cm ned (ca. til starten af livet).

Halsåbningen på ulddragten er V-formet, en ca. 5 cm. bred stofbort i samme stof som resten af dragten, danner en kant på begge sider af halsen som er foldet ind mod denne med en 1,4-1,7 cm bred fold. Ved overkanten af brystet er båndene sammensyet, muligvis med kastesting. Båndkanten slutter ikke ved brystet men fortsætter ned fortil, desværre er den nedre del af ulddragten næsten forsvundet og der hvor den bevarede del af dragten når til, er den dækket af pigens arme, det er altså ikke muligt at se om den påsyede kant har nået helt til fodsømmen eller er stoppet længere oppe under brystet. Ærmerne er lange og vide, men afsmalnede mod håndledet, de afsluttes forneden med en ca. 1,5 cm bred fold. Dragtens ærmer er syet i to dele, den forreste del går langs ærmets forside og er gjort som en forlængelse af dragtens livstykke ved skulderen. Man kan således ikke sige at ærmet er isat et ærmegab, men at øverste del af ærmet udgør en del af dragtens forstykke. Hvor ærmet møder livstykket ender det

i et skarpt <-formet stykke. Den anden del af ærmet udgør ærmets bagside, og de to ærmedele mødes på midten langs ærmets fulde længde og er sammensyet med en lang tværgående søm.

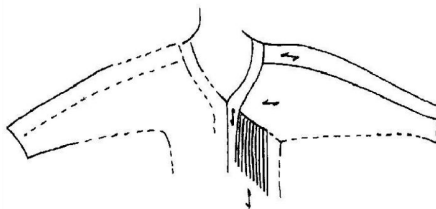

Fig. 2. Det er ikke muligt at se om ærmet på bagsiden har haft yderligere småkiler for at give større vidde og bevægelsesfrihed for bærereren, men der er ingen spor af kiler i de bevarede dele af ærmerne.

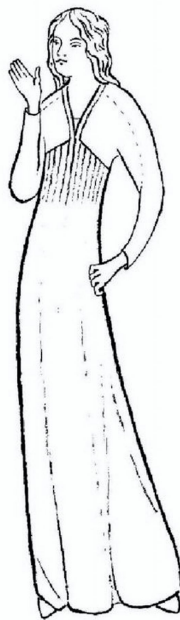

Fig. 3 viser hvordan dragten måske oprindeligt tog sig ud.

En barnedragt med hætte

I samme fællesgrav er fundet en dragt fra et af børnene, (grav nr. 33), der var ca. 6-7 år da de døde. Det kan ikke siges med sikkerhed om barnet var en

dreng eller pige. Barnets dragt havde ligesom dragten i grav nr. 31 plisseret fortil, men uden den påsyede stofbræmme fra halsudskæring og ned fortil. Dragten har haft skuldersømme og har dermed bestået af sammensyet for- og bagstykke. Ærmerne var indsat i et ærmegab og dermed forskellige fra de karakteristiske ærmer i grav nr. 31-dragten, men ærmernes dybe indskæring ind i dragtens liv på barnedragten, har alligevel givet indtryk af et smalt skulderparti og et rundt, vidt overærme der har rakt ind mod brystet. En anden dragt med sådanne runde, brede ærmegab kendes eksempelvis fra Margretheklædningen i Uppsala, men selve dragten har derimod en helt anden konstruktion.

Fortil var dragten sammenholdt over brystet med et lille ringspænde. **Fig. 4**

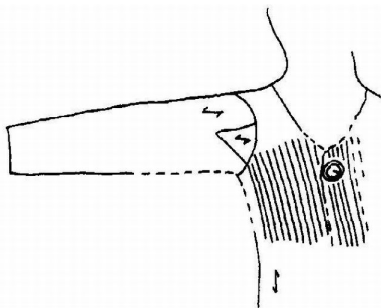

Fig. 4.

Som noget helt specielt ser det ud til at ærmer og kjoleliv har haft forskellig farve. På nuværende tidspunkt fremstår ærmerne som helt sorte mens selve dragten har en rødlig farve. Nærmere undersøgelser med farveanalyser kan imidlertid ikke påvise farvestoffer på hverken dragt og ærmer, og det kan dermed ikke påvises endegyldigt at dragten har været farvet i to forskellige

farver oprindeligt.

Barnet var ligesom den unge pige iført en hætte og bar dertil vanter. Vanterne var af vævet stof med rum til tommeltot og luffe til resten af fingrene.

Farvet undertøj

I fællesgraven fra Uvdal havde to af skeletterne undertøj på under dragten. Dette er de eneste fund af sin art, hvor påklædte lig fra middelalderen har været iført både undertøj og dragt. Under den plisserede ulddragt bar den unge pige en særk af hørlærred. Farveanalyser foretaget på lærredet viser at særken oprindeligt har været farvet med krap. Farven på lærredet har måske oprindeligt været en nuance af lys, en art fesen ferskenfarve eller let lyserød og altså ikke kraftig rød eller orangerød, der ellers forbindes med farvning med krap på uldtekstiler. Lærredet var et åbentvævet stof med få tråde pr. cm, nærmest lidt groft lærredstøj. Særken lader til, ud fra røntgenundersøgelser, at have haft et enkelt rektangulært snit med tilsatte rektangulære ærmer, der måske har haft kiler under armen, men hvilket desværre ikke kan ses tydeligt. Halsudskæringen har været temmelig bred og har nået helt ud til skuldrene, en ombukket kant foroven tolkes som en løbegang, da rynker langs den vide halsudskæring tyder på at særken har været forsynet med en snøre langs løbegangen.

Fig. 5 viser en smule af undertøjet ved skulderpartiet på den unge pige i grav 31. Man aner den brede halsudskæring med løbegangen og stoffets tekstur.

Også barnet i grav 33 havde underklæder på. Dette bestod ligeledes af en skjorte/særk i et åbenvævet stof med få tråde. Også her kunne halsudskæringens form tolkes som en særk med sammenrynknet løbegang, og har i det store hele lignet den store piges særk. Barnets undertøj var af ufarvet stof, sandsynligvis hørlærred.

Dragter fra Guddal

Det er ikke kun de spændende dragter fra Uvdal stavkirke, der gennemgås i Vedelers bog. Også dragter fra Herjolfsnæs i Grønland og fra Guddal i Norge beskrives og analyseres. Fra Guddal findes to mandsdragter fra middelalderen bevaret. Forskellige analyser til at vurdere dragtstykkernes alder er blevet taget i brug, men pga. forureninger i prøverne har det ikke været muligt at komme en specifik datering nærmere. Dragterne kan dog tidligst være fra den tidlige

middelalder/tidlig højmiddelalder, men muligvis yngre.

Den ene Guddaldragt består af en knælang kjortel med vævede striber placerer horizontalt henover brystparti, skørt og på tværs af ærmerne. I siderne langs kjortellivet er der skåret indhak således at den får et mere figurskåret liv.

Dragten er meget asymmetrisk skåret, der er eksempelvis kun en enkelt kile i den ene side, mens den anden side er skåret med en lille slids således at de to sider af dragten har optrådt visuelt ensartet. I siderne ved henholdsvis kile og slids er skørtet rynket en smule sammen. **Fig. 6-7.**

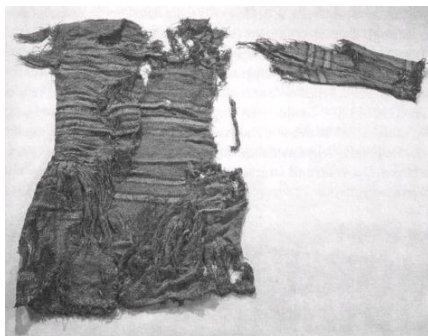

Fig. 6 .

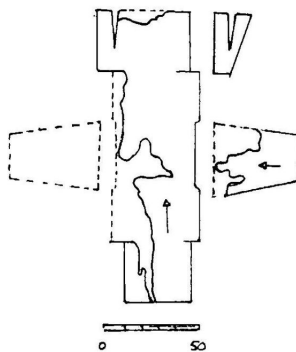

Fig. 7 .

Dragten er noget fragmentarisk, det er kun det ene ærme der er delvist bevaret og partiet ved halsudskæringen mangler helt således at det ikke er muligt at se hvordan dragten har været lukket i halsen.

Marianne Vedelers afhandling indeholder flere spændende fund af dragter og dragtfragmenter fra norsk middelalder. Vedelers afgrænsning er livklædninger, dvs. dragtstykker, der består af et livstykke med eller uden ærmer. Man finder således ikke dragttilbehør som hoser, hætter etc. men de gennemgås kort hvor de optræder i samlede fund. Vedeler placerer de enkelte fund i grupper ud fra snit og grundtype, eksempelvis livklædninger med rektangulært snit, livklædninger med skuldersømme m.m. Der henvises desuden til fund fra resten af Skandinavien. Man får som læser derved mulighed for at orientere sig i

middelalderens dragter ud fra dragttype og danne sig et overordnet billede af middelalderens dragtkonstruktion ud fra det nuværende fundmateriale. Middelalderens dragter er dermed ikke kun et par enkeltstående fund, men de kan også placeres i en større sammenhæng ud fra fælles tekniske karakteristika.

Vil man læse mere om de spændende fund af norske middelalderdragter, så kan Marianne Vedelers afhandling købes i bogform på siden:

<http://www.bokkilden.no/SamboWeb/partner/produkt.do?produktId=2704888&ept=2&pid=81&rom=MP>

Vedeler, Marianne: *Klær og formspråk i norsk middelalder*. Phd.-afhandling i arkæologi. Det humanistiske fakultet, Oslo, 2007.

Dagli' Brugsen

ØSTERLARS

Åbent alle ugens dage Posthus - Benzin - Apotek - Tips - Lotto Tlf.56498005

Professionelle El-Samarbejde

Åbent mandag-fredag kl. 8.30 - 17.00

Bjarne Kalf Hansen ApS

V/aut. El-installatør Thomas Frigaard
Godthåbsvej 45 · 3751 Østermarie

Telefon 5647 0357

Mail: info@bjarno.dk
www.bjarno.dk

Rensning og smedning af myremalmsjern

Af Niels Larsen (milelavet)

Milelavet eksisterer stadigvæk (fragmentarisk)

Milelavet har længe holdt lav profil. Men der arbejdes, om end i det små, stadigvæk.

De store hovedaktiviteter som jern- og trækulsfremstilling er meget arbejds- og tidskrævende, og de kræver også at en del fysiske forhold er på plads. Så resultatet har været, at når vi lavede et forsøg, var arbejdsfordelingen mellem klargøring, opstilling og afrydning bagefter og den egentlige eksperimenteren alt for ulige fordelt.

Dette faktum sammenholdt med at vores viden om og erfaring med især jernudvindingen på Bornholm stadig er begrænset, har gjort, at aktiviteterne har været på vågeblus i lang tid.

Det der så foregår, er at Jacob og jeg har taget arbejdet med myremalmsjern op på vores ugentlige legedag. Vi har af vore forstående koner fået bevilget en aften om ugen, hvor vi kan afprøve nogle af de ting vi synes er spændende. Det handler ikke så meget om at producere noget, men om at få afprøvet nogle tanker og ideer. Rigtig spændende aftner, så stor tak til konerne.

I sin tid lavede vi, på Middelaldercentret, en luppe som indeholder så meget kulstof, at den er umulig at smede.

Dette overskud af kulstof har vi lavet forskellige forsøg på at få fjernet, så jernet kunne anvendes. Dog uden det store held, men der er endnu nogle uafprøvede ideer til hvordan det kan lade sig gøre at få noget brugbart ud af det.

Da vi startede milelavet op, var jeg på en tur til Ribe Vikingecenter, hvor jeg sammen med deres jernmager udvandt jern. Vi fik i løbet af en bidende kold efterårsferie frembragte et par flotte luppe. Den ene af dem, plus en luppe Jacob året forinden havde hjembragt også fra Ribe, har vi arbejdet med at få rensat, så de er smedbare. Ikke helt uden problemer, men vi mener nu, at vi mestrer den del af det.

Der har været mange erfaringer at gøre undervejs.

Vi har af det rensede materiale smedet to knivklinger, som vi i øvrigt mener, er de første klinger af hjemmelavet myremalmsjern, der er frembragt på Bornholm i rigtig mange år.

Det spændende når man kaster sig ud i sådan noget er, at det uundgåeligt afføder nye ideer og spørgsmål. Så listen af ting der skal afklares/prøves vokser støt.

Jeg så for et par år siden, nogle røntgenbilleder af knivblade, hvor man kunne se, at kniven var lavet af knivdele. Dette blev tolket som

genbrug og sparsommelighed, hvad det da også sagtens kan være.

Vi oplevede imidlertid, at da vi gjorde vores første forsøg på at smede knivklinger, revnede de så meget, at vi pakkede stykkerne sammen og svejste dem til en ny jernbarre, hvorefter vi smedede knivsblade igen.

Vil man kunne se resterne af de første knive på et røntgenbillede? Er de billeder jeg så for et par år siden i virkeligheden knive der er mislykket under fremstillingen og omarbejdet, og slet ikke genbrug??

Nå, det næste problem med vores knive er, at de jo er lavet af blødt jern, og altså ikke kan hærdes og dermed holdes skarpe. En løsning på dette kunne være, at man indsatte et stykke stål som æg.

Men stål var en sparsom ressource, så vi har haft lyst til at forsøge os med at indsætte kulstof i overfladen på knivene for at opnå hårdheden.

Vi har tidligere lavet file af jern og kullet dem op. De er blevet rigtig gode og fungerer fint både i ben og træ.

Fig. 1. Indpakning

Når vi kuller op, smører vi emnet ind i oksetalg, vikler det ind i læderstrimler

og pakker det til sidst ind i en lerblanding som den vi bruger til at lave vore esser af. Den består af ler, sand og hestemøg. *Fig. 1 og 2.*

Fig. 2. Klar til ler.

Derefter lægger vi pakken i essen og blæser jævnt i ca. en halv time. Vi eksperimenterer lidt med tidsintervallet. Temperaturen holder vi lige under svejsevarme. Da vi ikke har så vi kan måle temperaturen i essen, må vi gøre det på øjemål ved at holde øje med farven inde i ilden.

Der foregår så en hel masse kemi inde i pakken. Meget forenklet kan man sige, at det organiske materiale omkring kniven forbrænder med et iltunderskud inde i lerpakken, og en del af det kulstofoverskud der opstår, vandrer over og binder sig til jernet.

Herefter kan vi hærde knivene som normalt, og få en hård overflade. *Fig. 3 og 4.*

Foreløbig er det lykkedes ret godt med nogle file, og nu også med et par klinger lavet af myremalm.

Vi er ret tilfredse med resultaterne, men det er en teknik vi skal arbejde mere med, for som sagt, der kommer hele tiden nye spørgsmål til. *Fig. 5.*

Fig. 3. Udpakning

Det er vel også værd i denne sammenhæng at nævne, at alt arbejdet med at smelte slagge ud af lupperne, svejse dem til brugbare jernbarrer, smedning og svejsning af klingerne og opkulingen af dem, er foretaget i trækulsfyret esse, der er forsynet med to forholdsvis små håndbetjente blæsebælge.

Fig. 4. Den opkullede klinge.

Esser og bælg er i øvrigt også genstand for forsøg. Hvor små kan de være og alligevel fungere. Vores næste projekt nu da vi er blevet færdige med knivene bliver at svejse øksehoveder af jern og ilægge stålæg. Vi vil bruge moderne jern til disse forsøg, da det her handler om essernes/bælgenes ydeevne.

Så, som det fremgår af teksten, er det ikke milelavet som sådan der laver disse forsøg, men da både Jacob og jeg er en del af milelavet, bliver der helt naturligt en sammenblanding.

Fig. 5. Fil og klinger

Vores tanke er, at vi på et tidspunkt har så meget styr på processerne knyttet til kul- og jernfremstilling, at vi igen kan samle en gruppe og optræde, men med en mere kvalificeret formidling af disse to håndværk, end det tidligere har været tilfældet.

Kloge ord

Ved Kvæld skal Dag du rose,
Kone, når hun er brændt,
Glavind, når det er prøvet,
Mø, når hun er givet,
Is, når du er kommet over,
Øl, når det er drukket.

Fra "Den højes tale"

Middelalder-kanon

Af Bjørn Ørding-Thomsen

For nogle år siden blomstrede kanonerne - der kom den ene kanon efter den anden om alle mulige emner. Jeg savnede en middelalderkanon - men den kom aldrig, så nu må vi åbenbart selv konstruere den. Jeg er langt fra kompetent til at udvælge de relevante værker, så jeg vil nøjes med at komme med en beskeden start på listen og samtidig komme med en kraftig opfordring til alle i Vennekredsen om at bidrage.

I første omgang har jeg valgt fagbøger, romaner og film som hovedgrupper - men er det en god og fyldestgørende opdeling? Skal der være flere kategorier - f.eks. flere fagbogs-kategorier - eller skal vi droppe romaner og film? Send jeres kommentarer til Heroldens redaktion og hjælp os med at udarbejde Danmarks bedste middelalderkanon.

Fagbøger

Generelt:

Niels-Knud Liebgott: *Middelalderen i Danmark* (Aschehaug).

En omfattende, historisk beskrivelse af middelalderen, omhandlende levevis, krige, kirkeliv og kulturliv.

Mange forfattere: *Middelalderens Danmark* (Gad).

Igen en omfattende historisk beskrivelse af historisk forløb, levevis, kirkeliv samt kunst og kultur.

Lene Halskov: *Velkommen til Middelalderen*. (Bornholms Middelaldercenter). En oplysende og underholdende bog for enhver, der interesserer sig for hverdagsliv og forunderligheder i middelalderen.

Michael Nordberg: *Den dynamiske middelalder* (Per Kofod). En særdeles underholdende og lærerig bog om alt det som ikke bliver nævnt i andre bøger. Skønne citater og beretninger fra en farverig tid

Finn Ole Sonne Nielsen: *Middelalderens Bornholm* (Bornholms Amt). En super god beskrivelse af den tilgængelige viden om levn fra middelalderens Bornholm.

Kurt Villads Jensen: *Korstogene* (Politiken).

Omfattende beskrivelse af den tidlige middelalders mange krige mod muslimer og andre, der blev betragtet som kirkens fjender.

Palle Lauring: *Valdemarerne* (Gyldendals bogklub)

Danmarks historie fra vikingetiden til og med Valdemar Sejrs (1241)

Palle Lauring: *Valdemars sønner og unionen* (Gyldendals bogklub)
Danmarks historie Valdemar Sejrs død (1241) til 1412

Mad:

Bi Skaarup: *Middelaldermad* (Gyldendal). En underholdende bog om madkultur, kulturhistorie, kilder samt 99 opskrifter.

Bente Leed: *Danskernes mad i middelalderen* (Ålykke). En kulturhistorisk kokebog.

Erik Kjærsgaard: *Mad og øl i Danmarks middelalder* (Nationalmuseet). En gedigen bog om middelalderens mad og drikke på kryds og tværs.

Lægekunst:

Pia Bennike og Anne-Elisabeth Brede: *Middelalderens sygdomme og behandlingsformer i Danmark* (Medicin-Historisk Museum) En meget informativ lille bog om folkesundhed (elelr mangel på samme), sygdomme, sygdomsopfattelse samt behandlingsformer.

Poul Hauberg: *Henrik Harpestræng – Liber Herbarum* (Hafnia – købes antikvarisk). 1200-tallets kendt danske urtekyndige læge og hans gennemgang af urternes virkning.

Anita Achweiger og Susanne Kammerer: *Hildegard af Bingens urtebog* (Aschelaug). En sød lille bog om det 12. århundredes mest kendt nonne – hendes sygdomsbillede og behandlingsformer. Suppleret med en nutidig vurdering af urterne og kurene.

Jørgen Ladefoged: *Hildegards Lægebog* (Rhodos). Ikke blot én af de ældste lægebøger, men også en omfattende inføring i 1100-tallets sygdoms-opfattelse og videns-niveau.

Romaner

Umberto Eco: *Rosens navn*.

Umiddelbart er der tale om en kriminalgåde - men bogen har en rigtig god beskrivelse af livet i et kloster og de religiøse problemer, man sloges med den gang.

Ken Follet: *Jordens søjler*

En glimrende beskrivelse af livet i den tidlige middelalders England - og en fremragende beskrivelse af katedralbyggeri.

Jan Guillou: Bøgerne om Arn
Fremragende bøger om middelalderen i Sverige (og skabelsen af staten, Sverige) og i Det Hellige Land.

Film

Bergman: *Det syvende segl*.

Efter nogles mening den bedste film, der er lavet. En utrolig blanding af skønhed, gru og humor - og samtidig en storslået beskrivelse af middelalderens Sverige.

Rosens Navn.

Fin filmatisering af romanen med Sean Connery i hovedrollen.

Arn - tempelridderen

Filmatisering af Jan Guillous bøger.

Spedalske i middelalderen

Af Birgitte Bernstein

Spedalskheden var uden tvivl middelalderens store kroniske folkesygdom. Man mente dels, at spedalskhed var en straf fra Gud, og dels, at det var meget smitsomt. Det er forståeligt nok, at man har oplevet det sådan, for vist smitter det, men middelalderens mangel på hygiejne, samt den måde middelalderens mennesker levede på d.v.s meget tæt på hinanden i hverdagslivet, var med til at udbrede sygdommen.

Det er sandsynligt at spedalskheden kom til Danmark via vikingernes rejser til og fra England. Det angelsaksiske ord for spedalsk "licprowere" minder en del om det gammelnordiske ord for sygdommen, ; "licprar"

Skt Jørgensgården

Skt. Jørgensgårdene lå uden for byerne og havde navn efter den helgen, Skt Jørgen, der specielt beskyttede de spedalske. Skt Jørgensgården i København lå ved den sø, der har navn efter den: Skt Jørgens Sø.

Som sagt mente man, det var uhyre smitsomt, man lod de spedalske isolere på Skt. Jørgensgårde, først som et tilbud til den spedalske, senere ved lov. Det var de første hospitaler i Danmark, og faktisk er ordet spedalsk eller spitalsk afledt af hospital og betyder bare: lidelse som kræver hospitalsophold.

Spedalskhedshospitalerne i Danmark blev ledet af en forstander. Der var ofte

en kirke eller et kapel tilknyttet stedet, ellers måtte de spedalske gå til den nærmeste kirke og følge messen udefra gennem et hul i muren. Det var som regel "tjenende brødre eller søstre" der passede Skt. Jørgensgårdene. Selv om de havde et vist kendskab til helbredende urter, havde de ingen illusioner om at kunne kurere de syge. Skt. Jørgensgårdene var udelukkende til beskyttelse for de raske.

På Skt. Jørgensgårdene var der regler, der på nogle områder gav de syge bedre vilkår, end de ellers ville have haft. Bl.a. hed det sig, at der kun måtte sove 3 i en seng. Det lyder måske grumt, men i betragtning af, at det ikke var ualmindeligt, at en hel husstand og ofte med tjenestefolk sov i samme seng, har der alligevel ligget gennemsnitligt færre i de spedalske senge. Der er også regler for, hvor ofte de syge skal have rent sengetøj m.v., og et klosterhospital med en god forstander er på højde med det bedste, man kender i den tid.

Muligvis har det på nogle måder været en lettelse for de syge at komme på hospital, i det mindste var de da sikret en eller anden form for føde. Desuden kunne de få den menneskelige kontakt, de ellers via deres sygdom var totalt afskåret fra. Man så også med lidt mildere øjne på dem, som lod sig indlægge, for så var der styr på dem, og det betalte man gerne for ved at give almisser.

Udelukkelse fra samfundet og fælleskabet

Sygdommen greb dybt ind i den syges tilværelse. Ved mistanke om smitte blev der efter middelalderens regler tilkaldt folk fra den nærmeste Skt. Jørgensgård. De studerede så symptomerne, og deres dom var lig med en slags dødsdom. Uanset samfundslag og stilling blev man frataget sin ejendom, ens familie og laug var ved lov ikke længere forpligtet over for en, og den eneste mulighed for at opretholde livet på en nogenlunde udholdelig måde var Skt. Jørgensgården.

Når det var blevet konstateret, at en person var smittet, blev han bortvist fra det så livsnødvendige fælleskab. Det kunne f.eks. ske ved en dødemesse i kirken. Når messen var forbi, førte præsten den syge ud af kirken, hvor han gav ham en kappe, en hætte, handsker, en skralde, en kniv og et bælte. Så øste han 3 skovle jord ud over den syges hoved, som ved en begravelse, og sagde "Min ven, du er død for denne verden". Derefter måtte den syge forlade alt, og der var kun Skt Jørgensgården tilbage. P.g.a dragten og

skralden kunne alle se at han var spedalsk, og det var også meningen, så kunne man holde sig på afstand af ham.

Reglerne var hårde og psykisk invaliderende. Fra nu af måtte den syge ikke gå ind i et hus, hvor der var raske; han måtte ikke spise eller drikke sammen med raske; han skulle gå på midten af gaden; og ville han tale med nogen, måtte han vende ansigtet efter vinden. Han måtte ikke røre ved rækværk eller vaske hænder offentlige steder, og ville han købe noget, måtte han ikke røre ved det, men pege på det med en stok. Det var udelukkelse på højeste plan.

Da det blev lov i ca. midten af 1400-tallet, at man som spedalsk skulle opholde sig på en Skt. Jørgensgård, måtte de syge kun forlade gården ved særlige lejligheder, bl.a. når de skulle indsamle almisser, som var disse gårdes hovedindtægt. For at raske ikke uforvarende skulle komme i kontakt med en spedalsk, skulle de syge advare med skralder og klappeinstrumenter af træ, så de raske kunne nå at komme af vejen.

Når den syge til sidst var så dårlig og hjælpeløs, at han ikke kunne passe sig selv, blev han passet af andre syge, der endnu ikke var så dårlige, eller af raske mænd og kvinder, der havde påtaget sig at passe spedalske. Det kunne enten være ægtefæller eller anden familie, der havde valgt at følge den syge, eller mennesker, der ønskede at gøre noget godt. I middelalderen mente man, at resultatet af regnskabet efter døden blive blive mere til fordel for en selv, hvis man havde gjort gode gerninger i livet. For os i dag kan det virke som

lidt af et sats, men dels troede man stærkt på det, og dels var det ikke så meget livet på jorden, man fokuserede på, men det, der kom bagefter, og det skulle helst være i himmerige.

Rembrandt: "Jesus helbreder en spedalsk"

Dødeligheden

Spedalskhed er sjældent dødeligt, men dels har man nok i sin svækkede tilstand været mere modtagelig for andre sygdomme såsom blodforgiftning og dårlige nyrer, og dels blev ens levevilkår også væsentligt forringet, når man fik sygdommen. Hygiejnen har sikkert heller ikke været i top på disse Skt. Jørgensgårde, og selvom raske har givet både gaver og almisser, har der nok ikke været den bedste forplejning. Hertil skal lægges, at et menneske både psykisk og fysisk svækkes, når det bliver så totalt udstødt af samfundet, at det ikke engang må være i nærheden af andre mennesker.

Hvad ved vi i dag om spedalskhed?

Spedalskhed er en bakterieinfektion (*mycobacterium leprae*), der kan betragtes som kronisk, da den har et

meget langvarigt forløb. På trods af, at sygdommen er frygtet og berygtet, er dens smitsomhed ikke særlig stor undtaget under særligt dårlige hygiejniske forhold. Sygdommen har sjældent i sig selv et dødeligt forløb, men kan være stærkt misdannende og invaliderende, da den medfører bestående skader på huden og i nervesystemet. Man får knuder på kroppen, der bliver til sår, der ikke vil læges. Musklerne svinder ind, og nerverne svulmer op og fungerer dårligt.

Blandt symptomerne ses misfarvede knuder og fortykkelser i huden samt lammelser og følelsesløshed i muskler og hudområder, som stimuleres af nerver, der er angrebet af sygdommen. De angrebne legemsdele visner, og det kan ske, at en finger eller en tå falder af.

Desuden kan man blive døv, blind og tabe håret. Spedalskhed forekom tidligere over hele verden, men er nu begrænset til udviklingslande. Man skønner, at der på nuværende tidspunkt findes omkring 15 millioner spedalske i hele verden. Behandlingen af spedalskhed sker med antibiotika. Ofte må medicinbehandlingen fortsættes i et par år. De vævsskader, som er forårsaget af sygdommen, er desværre varige.

Birgitte Bernstein

"Causae et Curae"

Gruppen Causae et Curae består af 4 medlemmer. Vi er desuden alle medlemmer af middelaldergruppen Insanis Solis. Artiklen er et uddrag af internetstedet : www.sitecenter.dk/middelaldermedicin

At farve rødt med svampe

Af Lisbeth Ilsøe

At farve rødt med cinnoberslørhat (Cortinarius. cinnabarinus) og kanel-slørhat (Cortinarius cinnamomeus)

Hvis du har plantefarvet før, ved du sikkert også, at der ikke er nogle af vore hjemlige planter der kan give den højrode farve.

For at farve rødt har man i vikingetiden og i middelalderen. måtte importere den røde farve fra Østen, enten som kraprod eller som skarlagenklæde. Cocenillen kom først til Europa med Amerika's opdagelse.

Rød og blå var på den tid forbeholdt den herskende klasse og de øverste gejstlige personer.

Kanel-slørhat

Om man har farvet med svampe da? Det ved man ikke? - og dog, man har farvet med lav, der er en slags svamp, den giver rødlig farve hvis man er heldig. Jeg var for 20 år siden på et kursus i 'svampefarvning' her på Bornholm, da var det helt nyt her i landet.

Cinnoberslørhat

Hvad gør man?

Først skal man finde svampene. Her på øen vokser de i unge bevoksninger med birk og gran, ofte i små lysninger op af gamle træstubbe. Grantræerne skal ikke være for høje, ca. 3m. Jeg følger ofte dyrevekslerne ind i mellem træerne.

(Men pas på, du kan let miste orienteringen, når du går med ned næsen i jorden). Det er klogt at have en med der kender svampene, du lærer dem dog hurtigt at kende.

Tidspunktet er sidst i september og indtil nattefrosten sætter ind.

Forsyn dig med gammelt tøj, gummistøvler, en lommekniv og en kurv, gerne med et par plastbakker i, så du kan sortere svampene på stedet.

Du skal bruge ca. 500g svampe til 100g garn. Fortvivl ikke hvis du ikke finder så mange i første omgang, du henter blot flere en anden dag. Du får samtidig en herlig naturoplevelse, væk fra alfarvej.

Når du kommer hjem sorterer du svampene, er det kanelslørhat eller cinnoberslørhat eller er du meget heldigt at få nogle blodrøde slørhatte? Stokkene skilles fra hattene.

Cinnoberslørhat

Og nu skal du bestemme dig for om du:

1. vil koge dem af med det samme.
2. fryse dem ned i mælkekartoner eller
- 3 om du vil tørre dem.

Men du kan sagtens, i først omgang, stille dem hen til videre forarbejdning

til næste dag, udendørs, i skyggen hvor der er koldest. Husk at se efter om du har fået nogen flåter (rågefnat) på dig.

Nu begynder du at koge s e j d

Bejdsning af garnet:

Bejdse til 100g. garn

Alun 25g og/eller 10g vinsten eller

Tin 3g og 15g vinsten.

Jern og kopper kan bruges til efterbejdse.

1. Garnet vaskes og ombindes
2. Bejdsen laves til og garnet kommes i det lunkne vand. der varmes langsomt op til 80-90g
- 3 Garnet 'koges' (max. 90 grader) i bejdsen en times tid og afkøler. Det er vigtigt at bevæge garnet hele tiden, specielt i begyndelsen.
4. Derefter kommes svampene i:
500g friske svampe eller
50g tørrede svampe til 100g garn.
Kog garn og svampe udendørs eller sørg for effektiv udluftning
5. Svampene koges af en gang i ca. 15 min., svampene sies fra, og kommes i

et nyt hold vand og koges atter i 15 minutter.

Der skal bruges i alt 5 liter vand til 100g garn.

6. Suppen afkøles og garnet 'koges' heri i ca. 1 time og afkøles i suppen og skylles grundigt.

Husk at komme eddike i første hold skyllevand. (eller man kan tilsætte eddike til suppen de sidst 10 minutter.

Suppen kan bruges igen. Du får da en gul eller orange farve. Jeg koger ind imellem stokkene af stokkene af i denne suppe.

Cinnoberslørhat giver røde og orange farver

Kanelslørhat giver orangefarver. Prøv både med gråt og hvidt uldgarn.

God fornøjelse Lisbeth

At koge sejd = koge en heksesuppe/en tryllesuppe. En sejdkvinde = en troldkvinde

Litteratur:

Hjørdis Hald Andersen.

Svampefarvning, ISBN.87-997130-2-0

Svampevennerne arrangerer ture, så du kan lære de forskellige svampe at kende. Det er både en dejlig naturoplevelse og lærerigt.

Jeg lokkede Lisbeth, til at tage mig med i skoven, en dejlig efterårssøndag, forrige år. Vi plukkede en hel del cinnoberslørhatte, og havde en dejlig tur.

Derefter gik vi i gang med at farve noget hvidt uldgarn jeg havde, og sikken en farve jeg fik ud af det, helt fantastisk flot. Det blev til et par nålebundne vanter uden fingre som I kan se på billedet, for øvrigt mit første forsøg med nålebinding.

2., 3. og 4. afkog blev naturligvis lysere og lysere, men dog stadig flotte farver.

Pia Girotti

Funnikke

Kontor- & Datahuset på Bornholm

Snellemark 45 - 3700 Rønne

Telefon 56 95 12 69 - Telefax 56 95 69 50

Plukkerier

Af Pia Girotti

Hildegard von Bingen

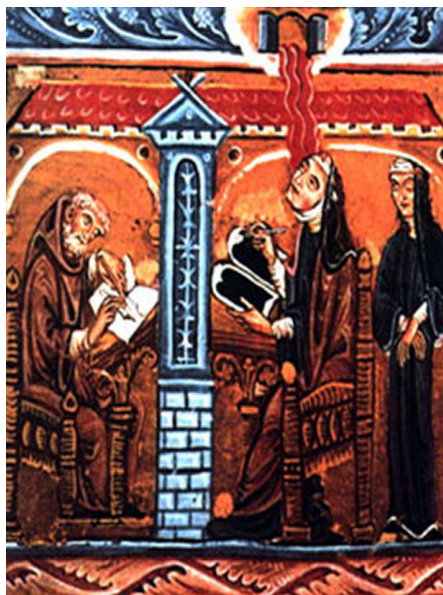
Hildegard von Bingen (1098-1179) - den første kvinde, som beskrev sin migræne

Hildegard von Bingen var en bemærkelsesværdig kvinde. Hun var først på mange områder. I en tid, hvor yderst få kvinder overhovedet forsøgte at blive forfattere, var Hildegard allerede kendt med sin produktion af betydende teologiske og visionære værker, og hun var rådgiver for både biskopper, paver og konger. Hun anvendte naturens egne lægemidler i forskningen og skrev afhandlinger i naturhistorie og om anvendelsen af urter, dyr, træer og sten indenfor medicin. Hun er den første komponist, hvis biografi er blevet kendt. Hendes musikstykker blev fremført i klostret.

På trods af, at hun ikke er blevet helgenkåret, kaldes hun nu altid Sankt Hildegard, og hendes livsværk er meget interessant for dem, som studerer religionshistorie.

Hun blev født som det tiende barn i en adelsfamilie og blev tidligt betroet et kloster, som man brugte det på den tid. Hun begyndte allerede i treårs alderen at se synet af lysende genstande, og man indså tidligt, at hun bar på en unik begavelse. Hildegard var kun otte år, da hun blev overladt til et benediktinerkloster og blev til sidst abbedisse for sit eget kloster i Bingen, Tyskland.

Hvad derimod ikke så mange kender til er, at hun led af migræne.

Hildegard von Bingen modtager en vision

Selve lidelsen er ikke skildret i detaljer, men mange af hendes åbenbaringer viste sig i tilslutning til hendes auramigræne. Det påstås til og med, at hendes visioner var en følge af den tilstand, hun ofte befandt sig i. Den måde, hvorpå hun skildrer sine visioner, tyder klart på klassisk migrænesymptomer. Hun taler ofte i sine beretninger om fosforlignende lysende figurer i synsfeltet, stjerner, som bevæger sig oppefra og ned i synsfeltet, og til slut total blindhed. Efter et anfald beskriver hun sin tilstand som euforisk. Hun lades med ny energi og fyldes af en uendelig skabertrang.

I dag fængsles stadig flere af hendes kvindelige billedsprog, som henter næring fra naturen, og af hendes feminine teologi.

Mange af os nulevende migrænepatienter genkender os selv i Hildegards beskrivelse af migræneforløbet. Efter at have været nede i helvedet er det vidunderligt at fyldes med nye, rene ideer, få passerseddel til de raskes verden og forhåbentlig få det til at lykkes med at vende det negative i migrænen til noget positivt.

Uddrag fra *Migränbladet*, Eva Ermenz, 1997. Migrænekerforbundet i Danmark

Overtro og snegle

- At røre en sort skovsnegl ved følehornene giver held og er samtidig en god anledning til at ønske.
- Hvis en gravid kvinde vil vide, om hun venter en dreng eller en pige, skal hun hælde brændte og knuste sneglehuse i sin urin: Flyder det ovenpå venter hun en pige, synker det til bunds venter hun en dreng.
- Når en sort skovsnegl viser sig ved et hus, betyder det sygdom og nød.
- Der kan ventes regn eller blæst, hvis man ser mange sorte skovsnegle fremme.
- Kryber skovsneglen med en klat jord eller grus på halen, bliver det regnvejr. Kryber den med et grønt blad, varsler det tørvejr.
- Træder man med vilje på en skovsnegl, bliver det regnvejr eller torden dagen efter.

Kilde: "Overtroens ABC" af Kristian Kristiansen og "Folk og fauna"

Ondt i ryggen - men ikke tid til massage

så prøv Hildegard af Bingen's Galanga-vin mod akutte ryg- og skulderspændinger.

1 tsk. Galanga-rod koges 1-3 min. i ¼ liter hvidvin, sies gennem et klæde.

Drik 1-2 små snapseglass om dagen VARM

På Holbrogaard kan du købe tørret Galanga-rod.

Nyt fra lavene

Kursus-weekender

Vinteren 2007 og forår 2008

Der har været rigtig mange personer, som har deltaget i vores kursusweekender. Vi har siddet meget tæt sammen (næsten på lårene af hinanden), for der skal jo være plads nok til alle. Kursisterne er både gengangere fra tidligere år, som skal udvide deres middelalder udstyr, og en del nye, som starter fra bunden af med sko og dragter. Vi har 3 familier, hvor forældrene hjælper deres børn med at fremstille dragter og sko - en dejlig summen af samarbejde.

To af mændene har lært at støbe i smedjen og er i gang med lave ringspænder og bæltespænder.

Vi har også gæster, som bare kommer forbi for snakke om middelalder-liv og -dragter, alle er velkommen til at besøge os.

Det er nogle rigtige hyggelige dage. Vi forsætter 3 weekender endnu og slutter af den første weekend i maj. Derefter er der ikke mere undervisning, man kan dog stadig købe materialer om fredagen efter aftale med Helle.

Helle Pfeiffer 5696 6090 eller 5154 1507

Buelavet

Tilbage i oktober 2007 blev der udråbt, at stormanden holdt gilde for alle de mange vennekredsmedlemmer, der havde vist sig på middelaldercentret i løbet af sommeren.

I samme anledning valgte buelavet at afholdt den årlige Papegøjeskydning.

Vi havde en smuk dag, til at gennemføre skydningen, som foregik

umiddelbart før stormanden holdt sit taffel.

Papegøjeskydning er en gammel tradition fra middelalderens håndværkerlav. Papegøjeskydning eller fugleskydning bliver afholdt den dag i dag ved byfester eller i borgerforeninger - dog nu med riffel.

At "have skudt papegøjen" gav stor anseelse, og vinderen skulle give en tønne øl under gildet. Til gengæld skulle vinderen, ind til næste års gilde, gratis beværtes ved fremvisning af vindertrofæet, som i dette tilfælde er en papegøje støbt i sølv.

Vi havde et godt fremmøde med omkring tredive deltagere i alderen 11 år til ca. 65 år. Selv om alle skød efter bedste evne, tog det alligevel en times tid at få pillet "papegøjen" ned af sin pæl.

Vi nåede dog lige af få en vinder inden tussmørket havde sat en stopper for vores kamp med bue og pil.

Vi vil her ønske vinderen "Alex" (Alexander Mortensen) tillykke med titlen som årets mand "der har skudt papegøjen".

Frank

Hildegard-lavet

Vi har haft en meget stilfærdig sæson indtil nu - størst fremmøde var der til vores filmaftener (baggrunden for Arn-filmen og Kingdom of Heaven), hvor alle i vennekredsen var inviteret - Buelavet stillede nemlig med 4 mand! Denne situation er ikke holdbar, og vi holdt derfor et møde her sidst i februar for at analysere situationen og finde en bedre måde at fungere på.

Vi blev enige om, at Hildegard-lavet i stedet for at være en lukket klub for nogle få skal være igangsætter og inspirator for aktiviteter for hele vennekredsen. Her i foråret betyder dette, at alle i vennekredsen hermed er inviteret til vores emneaften torsdag den 27. marts, hvor vi beskæftiger os med naturvidenskab. Herudover arrangerer vi en 2-dages tur til Vadstena - tidspunktet er ikke fastlagt endnu - det bliver nok i slutningen af maj eller starten af juni.

Bjørn

Nordea

Fra efterårets fugleskydning. Fotos Bjørn

"Er der nogen der ved hvad klokken er?"

